

ПОЈЕДИНЕ ИНДИЦИЈЕ О ПРАВОСЛАВНОЈ ВЕРИ КАРАШЕВАКА У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

Полазећи од чињенице да се у појединим средњовековним документима Карашевци, који су данас католичке вероисповести, спомињу као *шизматници*, аутор се у овом раду фокусирао на истраживање карашевских обичаја са циљем проналажења појединих елемената у њима који би потврдили истинитост тих тврдњи и поткрепили их. У раду су, дакле, приказани и анализирани поједини обреди и ритуали из неких обичаја или само неки елементи њихови, првенствено оних из домена календарских и посмртних обичаја који садрже индиције које се могу конституисати у уверљиве аргументе о првобитном припадању Карашевака православној вери у средњем веку. Истовремено, илуструјући са неколико примера како се реликти некадашњег православља рефлектују у говорима Карашевака, ову тезу аутор поткрепљује и лексичким аргументима.

Кључне речи: Карашевци, религијска конверзија у прошлости, православље, католичанство, Царски празници, слава, Божић, посмртни обичаји, ходочашћа, лингвистичке индиције.

0. Захваљујући појединим особиностима као што су архаичност говора и обичаја, специфична ношња и менталитет, католичка вероисповест - Карашевци су још од XIX века привукли изузетну пажњу великог броја истраживача, пре свега лингвиста, етнолога и историчара³, која не јењава до данас, шта више, може се рећи да је све интензивнија задњих деценија. Такво велико интересовање изнедрило је вилики број научних студија, чланака, монографија, написа. По броју и квалитету стручних, научних радова, Карашевци су данас најистраженија словенска заједница у Румунији. Упркос вели-

¹ mradan54@yahoo.com ; mihai.radan@e-uvv.ro

² Рад је настао у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији који финансира Савез Срба у Румунији.

³ Од најпознатијих наводимо овде само неколико: Добровски, Ф. Миклошич, Ј. Х. Швикер, П. Фриџеш, Л. Нидерле, П. Сирку, Љ. Милетич, Е. Петровић, П. Ивић и многи други.

ком броју истраживања, још увек је карашевска енклава остала енигматична не само за ширу публику, већ и за многе научнике. Током скоро два века истраживања заступане су различите тезе о пореклу Карашевака и њихових говора. Током времена сматрани су Бугарима, Србима, Хрватима, Чесима, остатком „најстаријег словенског слоја у Банату“ помешаног негде у XIV-XV веку са српским досељеницима из области јужно од Дунава (Стара Србија), смесом разних балканских народа (словенско-румунска смеса са албанском пенетрацијом), посебном словенском етничком заједницом)⁴. Питање које се логично намеће јесте који је узрок или који су узроци појављивања тако различитих, контрадикторних и често опречних мишљења о пореклу Карашевака? Узрока је више, а главни је, по нашем мишљењу, *католичка вероисповест* ове српске етничке енклаве. До заблуда код знатног броја истраживача, посебно оних из XIX и с почетка XX века, дошло се првенствено због некритичког преузимања тврдње из рукописа *Historia domus parochiae Kraszowensis – Extractus protocolli provinciae Bulgariae et Valachiae*⁵ да су Карашевци Бугари који су се у Банат доселили 1366. и 1393. године⁶. Љубомир Милетич, реномирани бугарски слависта српског порекла, први је доказао да је рукопис фалсификат бугарских фрањеваца написан са циљем да се оспори право надлежности босанских фрањеваца над карашевском парохијом, као и то да су Карашевци Срби, те да њихов говор припада, без двојбе, српском језичком ареалу.

Није, међутим, вероисповест једини узрок различитих теорија о пореклу овог живља. Међу другим важнијим узроцима наводимо следеће: малобројни средњовековни исторојски извори о Карашевцима, недовољно и површно познавање карашевске енклаве (на пример, посредна истраживања утемељена најчешће на непровереним или сумњивим изворима - језичким, етнографским, историјским), изузетна архаичност говора и обичаја са појединим специфичним цртама само њима својственим, непостојање класичне националне свести

⁴ Сажет преглед свих тих теза види код: Радан, 2015, стр. 57-82.

⁵ Рукопис из 1726. године који се до недавно налазио у парохији Карашево, а данас у архиву Римокатоличке епархије Темишварске.

⁶ Карашево, највеће и најстарије карашевско насеље, први пут се у документима спомиње 1333. године (датум који противуречи године досељавања Карашевака у Банат наведене у рукопису: 1366. и 1396, што представља један од доказа да је реч о фалсификату), а сасвим је сигурно да је ово насеље постојало и пре тог првог помена (исти је случај, највероватније, и са још неким карашевским насељима).

(Бугарин, Србин, Хрват, ...) већ само посебне (регионалне) националне свести (*Карашевак*) – појава, иначе, типична за људске заједнице - како Ј. Ердељановић каже - „које чине осамљене остатке врло старог становништва“ (Ердељановић, 1925: 299).

Најбројније су лингвистичке и етнолошке научне студије о Карашевцима. О говорима Карашевака написане су чак четири дијалектолошке монографије, чији су аутори Е. Петровић (Petrović, 1935), М. Томић (Томић, 2007), М. Н. Радан (Radan, 2000 / Радан, 2015), М. Лацкић (Lačkić, 2014), а о карашевским обичајима и фолклору две монографије, чији су аутори М-Р. Ускату Радан и И. Бирта (Radan Uscatu, 2014; Birta, 1993). У радовима најпознатијих наших и страних лингвиста солидним научним аргументима доказано је да карашевски говори јесу, без двојбе, најархаичнији **српски** штокавски говори *екавског* типа (Ј. Милетић, Ј. Живојновић, Е. Петровић, А. Белић, М. Московљевић, П. Ивић, П. Скок, И. Брабец, А. Јагић, Ј. Мелих, М. Томић, М. Н. Радан и др.). Значајно мањи број лингвиста у својим радовима заступа тезу, по нашем мишљењу без солидних, правих аргумената, о бугарском или хрватском пореклу говора Карашевака. У радовима већине реномираних етнолога (Ј. Ердељановић, Ј. Живојновић, П. Влаховић и др), као и у етнолошким радовима стручњака из других домена (М. Н. Радан, М. Руснак, М. Р. Ускату и др), солидним научним аргументима заступљена је теза о српском пореклу Карашевака. И у етнолошком домену, дакако, постоје радови или написи у којима се покушава доказати бугарско или хрватско порекло Карашевака. Видљиво је да циљ тих радова није откривање истине засноване на научним аргументима, већ им је циљ доказивање по сваку цену унапред одређеног етничког порекла у складу са захтевима политичких налогодаваца, тј. са политичким потребама заинтересованих држава ради инкорпорирања Карашевака у свој национални састав (Г. Цирбус, Ф. Каниц, Ј. Јиречек, Т. Симу, П. Влашић, С. Крпан и др).

Верска прошлост Карашевака скоро да није истражена, премда би истраживање ове проблематике могло у знатној мери допринети консолидовању једне од трију наведених теза о пореклу ове словенске етничке енклаве. Напомињемо да је у средњовековним документима забележено да је 1333. године у Карашеву било седиште католичког протпрезвитеријата, што значи да је ту становништво било католичке вере, међутим, упркос томе, у другим документима Карашевци се све

до почетка XVIII века помињу као *шизматичи*⁷. Такве информације, доста ретке, кратке и штуре, раштркане у разним средњовековним документима и написима, биле су, све до седамдесетих година XX века, једини показатељи о могућој првобитној православној вероисповести Карашевака у прошлости.

Једна од ретких и значајнијих студија посвећена искључиво овој проблематици јесте студија Кристе Цах – *Мисија босанских фрањеваца у југоисточном делу Доње Угарске у XVII веку. Етничко-конфесионални аспекти у Доњој Угарској*, штампана 1979. године (Zach, 1979). Из ове студије може се без двојбе закључити да су Карашевци преобраћени у католичанство током XVII века услед деловања католичке Мисије за пропаганду вере (FIDE) у Карашеву почев од 1626. (или 1628) године (Manea-Grgin, 2004: 5; Radan, 2015: 54). Међутим, из појединих докумената произилази да је процес преобраћења банатских православца у католичанство започео неколико векова раније (в. Радан, 2015: 48-53). Тако, на пример, у једном рукопису из 22. августа 1418. године који се чува у једном римском архиву забележено је следеће: „Папа Мартин V дозвољава фрањевачким калуђерима из Валахије, Србије, Босне и Бугарске да управљају над православнима преведеним у католичанство (« ... fidelibus noviter conversis partium earundem praesse valerent in administrando eis ecclesiastica sacramenta et fidem catholicam praedicando»)“ (AS: 1418; в. и: Wadding, 1734: 294; Fermežin, 1892: 105). Полазећи од овог и других записа, а уважавајући изворе у којима се Карашевци спомињу као шизматичи (в. Радан, 2015: 47-50, 52-53), можемо закључити да је тај процес преобраћења код Карашевака, изгледа, ишао тешко и имао је делимичан успех. Осим наведене Цахове и Манеа-Гргине студије, постоје, колико је нама познато, још неке студије посвећене истој проблематици која је, међутим, сагледана у ширем, балканском контексту (в. М. Јачов, Ј. Радонић, С. Гавриловић), штампане у другој половини XX века.

Због горе наведеног, фокусираћемо се у наставку на истраживање верске компоненте карашевских, претежно црквених обичаја са циљем проналажења оних елемената у обредима који садрже веродостојне индикације и конституишу се у аргументе о првобитној православној вероисповести Карашевака у средњем веку. Истовремено, илуструјући са неколико примера како се остаци православља Карашевака рефлектују у њиховим говорима, покушаћемо да етнолошке

⁷ О томе види детаљније код: М. Н. Радан, *Фонетика и фонологија...*, стр. 33-34, 45-57.

аргументе о иницијалном православљу ове заједнице поткрепимо и лингвистичким аргументима. Непомињемо да смо поједине обичаје као што су *кућна слава*, *Бадњи дан* и *Божјић*, неке *ускришње обреде*, *Св. Ђурђа* у пастирским обичајима (в. Радан, 2000: 34-98; Радан, Ускату, 2012: 91-141; Радан, Ускату, 2018: 267-292; Радан, Ускату, 2022: 309-334; Radan, 2022: 215-225) – детаљно анализирали у већ објављеним радовима, а циљ овог рада јесте да откријемо и истакнемо и друге верске и обредне елементе својствене православљу у карашевским обичајима, које наводимо у наставку.

1. Царски празници. Исто као и код свих Срба, Карашевци изузетно цене и поштују *четири царска празника*, нарочито Успење и Рођење Пресвете Богородице.

1.1. *Свѣта Марија Вѣлика* (15. 08. по старом календару) = *Успеније Пресвете Богородице / Велика Госпојина* (28. 08. по новом календару). Црква у Карашеву, саграђена 1726. године, посвећена је Успенију Пресвете Богородице (храмовна, сеоска слава). Овај царски празник прославља се и као кућна/крсна слава у насељима Нермић' (3 породице), Равник (2), Клокотич' (2), Лупак (4) и Водник (1) (в. Прилог 2).

1.2. *Свѣта Марија Мала* (08. 09) = *Рођење Пресвете Богородице / Мала Госпојина* (21. 09) – храм цркве и сеоска слава у Јабалчу, а знатан број карашевских кућа има је за кућну славу: Карашево (37), Нермић' (5), Равник (6), Клокотич' (8), Водник (2) и Јабалче (1).

1.3. *Приказáње Блáжене Дивíце Марије* (21. 11) /= *Ваведење Пресвете Богородице* (04. 12)/ и *Блáговести* (25. 03 / 07. 04) - јесу велики празници којима Карашевци указују значајно поштовање. Поједине породице Благовести имају за кућну славу: Водник (3), Карашево (1), Лупак (1) и Јабалче (1).

2. Слава (крсно име, кућна слава, свети). Крсна слава јесте нарочито обележје српског народа коју имају сви православни Срби, као и поједини католици (међу којима и Карашевци) и муслимани српског порекла. *Славу* су од суседних Срба временом усвојиле мање

групе (заједнице) православних Румуна (Алмашка долина - јужни румунски Банат, Олтенија – југозападна Румунија), Бугара, Македонаца (некада српског порекла) и католичких Албанаца из пограничних области. Слава је, у суштини, обредни чин из старе, претхришћанске вере заогрнут у хришћанско рухо, остатак некадашњег паганског обреда индоевропских народа, укључујући и Србе, који су је, стицајем повољних околности, сачували (в. Чајкановић, II: 473-478; *Српске славе...*: 19).

2.1. Познато је да Карашевци, иако су католици, имају од давнина и све до данас чувају крсну славу коју називају *славење* или *славиње*, а најчешће коришћени синоними за овај породични празник јесу *светиљ* и *свѣтац*. Као и код свих Срба, крсна слава јесте *породична* слава, *кућна* светковина чија је суштина у томе што се свака породица ставља под окриље једног светитеља кога сматрају својим покровитељем или заштитником, изузетно га поштују и редовно га сваке године прослављају. Слава се наслеђује, а то се наследство обавезно преноси с колена на колено столећима. *Кућна /крсна/ слава* у Срба, исто и у Карашевака, јесте најзначајнији породични празник који се по свечаности празновања мери с Божићем и Ускрсом. У Карашевака, исто као и у Срба православаца, кућна слава јесте у целини *обредни чин* заогрнут у хришћанско рухо почев од светитеља који се прославља, затим преко славских реквизита све до обавезних обреда - све је у духу православне хришћанске традиције (*Српске славе...*: 11). Пошто смо карашевску славу детаљно описали у једном раду (в. Радан, 2004: 34-91), у наставку сажето износимо обележја православног црквеног ритуала у карашевском *славењу*.

2.1.1. Скоро сви славски светитељи Карашевака (в. Прилог 2 у Анексима) припадају *Српском православном светачнику* (в. и уп. Радан, 2004: 34-91; Радан, Ускату, 2012: 91-141; *Српске славе...*: 7-10). Од укупно 33 славских светитеља у Карашевака сигурно су само 8 (24,24%)⁸, највише 10 католички светитељи (30.30%)⁹ (в. Радан, Уска-

⁸ Сви Свѣти, Св. Флоријан, Св. Јозип, Св. Јанаш, Св. Антун, Св. Венделн, Св. Ана, Безгре'шно зач'ѣће Блажене Девице Марије.

⁹ Св. Јакоп и Св. Матејја налазе се и у српском православном светачнику, због тога их, са извесном резервом, можемо сматрати да су наслеђени из првобитне православне вероисповести Карашевака али којима је датум празновања Католичка црква касније померила/ускладила са својим светачником.

ту, 2012: 91-138 и уп. *Српске славе...*, 2013: 7-10, 35-46). Ако узмемо као критеријум *бројност* карашевских слава (број свечарских домова), статистички подаци показују следеће:

СВЕТИТЕЉИ	Број светитеља ¹⁰	Број славара	%
ПРАВОСЛАВНИ	23	1.080	93,42
	25	1.091	94,37
КАТОЛИЧКИ	8	54	4,67
	10	65	5,62

Наведени подаци указују на то да оне славе које су најчешће (највеће) у Срба у великој мери најчешће су и у Карашевака (в. и уп. Радан, Ускату, 2012 / *Српске славе...*: 34), стање које никако не може бити случајност већ је доказ о првотној православној вероисповести карашевског живља.

2.1.2. Од трију обавезних славских предмета – свећа (*свећ'а*), тајан (*тајњан*) и икона (*светица*), прва два су обавезно присутна на карашевској слави, а трећи је факултативан (икону неки имају, а други не). Напомињемо да икона као славски предмет, из разних разлога, није до недавно ни код Срба православаца свуда била одомаћена (в. *Српске славе...*: 302).

2.1.3. Од славских приноса, као и у Срба православаца, обавезни су *колáč'* (у задње време све чешће се користи термин *пíта* – в. Радан, 2004: 44), *жíто* (на славском столу постављана је посуда са житом у које је уметнута свећа¹¹) и *ракија* (ређе *вино*, у најновије време и *пíво* / *пíва* - Кл/ или друго алкохолно пиће). Пошто карашевски крај оскудева у виногорју, главно пиће на слави била је и остала је ракија, што је случај и у држим српским крајевима (в. *Српске славе...*: 318-321). Нема кољива (место кога се користи жито) које није ни у Срба свуда обавезно, највероватније зато што га је Српска православна црква увела у новије време (Радан, 2004: 45-46; *Српске славе...*: 302, 307-308), онда када су Карашевци већ били преобраћени у католичанство, што је можда разлог одсуства овог приноса у карашевској слави. Нема ни кандила са уљем, које је највероватније такође касније уведено у славску праксу, и нема га код свих Срба православаца (в.

¹⁰ Види горње фусноте 8 и 9.

¹¹ Ређе, место жита може се наћи *кукуруци* (кукуруз).

Српске славе...: 304). Иначе, у католика се кандило не употребљава (в. Радан, 2004: 46).

2.1.4. Као и код православних Срба, код Карашевака су обавезни следећи славски обреди: кађење и благосиљање (*намењање*), сечење славског колача и дизање у славу (*диго'вање у славу*) (Радан, 2004: 46-48). *Сеч'ење колáч'a* врши се у кући - обично то ради домаћин (*гáзда дóма*) без свештеника и нема водоосвећења. Посебно ова последња два славска обрета, али и други елементи карашевског славског церемонијала, потврђују исправност закључка Ј. Живојновића да се карашевска слава повукла „сасвим у дом и без сваке црквене функције“ (Живојновић, 1907: 51), а то повлачење догодило се након преобраћења у католичку веру, што и објашњава поједине мале, несуштинске разлике у славском обреду у Карашевака и у осталих православних Срба.

2.1.5. Целокупни карашевски славски обредни чин садржи следеће елементе: позивање родбине, суседа и пријатеља на славу, дочек и дворење гостију, паљење славске свеће и кађење тамјаном, устајање и изрицање здравица (*намењање* - испијање до 8-9 чаша), молитва Богу и свецу, дизање у славу, сечење колача, испраћај гостију (Радан, 2004: 40-48; в. и Ћогић, 1937: 1). Овде треба додати и обичај да званице при доласку у свечареву кућу даривају децу, ређе одрасле. Све до седамдесетих година деца су даривана воћем (јабукe, крушке, суве шљиве, ораси, лешници) и, ређе, бомбонама, а у новије време разним слаткишима (чоколада, бомбоне и др), соковима, воћем (нарочито јужним) или/и другим поклончићима, а све више се одомаћује обичај да се газди при доласку поклони неко пиће (литар обичне ракије или препеченице, виски, ликер...) или боца (куповног) вина. Осим даривања, до данас је очуван и обичај да се при испраћају свим гостима даје попутница (*пушћ'ање*¹²), најчешће печење и колачи, понекад понекоме и флаша ракије, а ближој родбини и супа, паприкаш, сарме.

Сви овде наведени елементи славског обредног чина својствени су скоро свим православним Србима (в. *Српске славе...*: 11-15, 295-

¹² Све до пред крај прошлога века, припремљена јела стављана су у тањир (печени кромпир у рерни, печење, сарме и преко тога колачи), супа и/или паприкаш у неки лончић, а све то спаковано у *цидילו* (правоугаони комад вунене тканине који на крајевима има зашивена два вунена конопца којима се везује оно што се у њ ставља). Задњих деценија се припремљена јела стављају у пластичне посуде које се потом стављају у *пунгу от најлónа* (< rum. *púngă / de náilon/* „пластична кеса“).

329). Исто тврди у једном свом напису искрени и поштени контрактурални хрватски учитељ, Грго Ћорић, који је службовао у међуратном периоду у Клокотичу: „Као најближи обичај који их веже с нашим народом, нарпосе са Србима, је «слава». Slava је иста као код Срба у Србији“ (Ћорић, 1937: 1).

2.1.6. Карашевска славска терминологија јесте или идентична или веома слична терминологији из јужног или источног српског етничког простора, као и начин вршења појединих обреда (деталније в. код: М. Н. Радан, 2004: 34-98).

2.1.7. *Св. Мъртин* или *Мартиндан* (Св. Мрата, Мратиндан) се као слава налази на трећем месту по броју свечарских домова у Карашевака. Међу већим славама, порекло Св. Мрате остало је неразјашњено, али је познато да је овај светац у старије доба много више био прослављан све док су у новије време славари истог датума преузели да славе чак шест друга свеца (Мину, Стефана Дечанског и друге). Св. Мрата не постоји у Српском православном светачнику, али је у српском народу био изузетно цењен и празнован (чак седам дана) као опак и зао вучји светац јер се веровало да он растура вукове, а његово порекло треба тражити у лику неког заборављеног паганског божанства. У римокатоличком календару на дан Св. Мрате уписан је Св. Мартин (в. *Српске славе*: 23-24). После конверзије Карашевака у римокатоличку веру највероватније су локални католички свештеници Св. Мрату преименовали у Св. Мартина (Видосављевић, 2010: 642). Оправдано се сматра да је Св. Мрата веома стара слава, а чињеница да се светкује у свим српским пределима (општа слава) и да по бројности спада у сам врх српских слава (на трећем месту у Карашевака), снажан је доказ да су Карашевци староседеоци у Банату (једним својим делом) који су прво били православне вере.

2.1.8. Важно је напоменути да изузев десет кућа (девет у Лупаку¹³ и једна у Воднику), свака карашевска породица обавезно има једног, често два, па и три свеца заштитника куће (*патр/а/она дђма*), исто као код Срба на целокупном српском етничком ареалу (*Српске славе...: 32*).

¹³ Можда је реч о Румунима који су се запослили у прошлом веку као рудари у лупачком руднику. Ови досељеници саградили су десетак кућа и основали малу колонију на једном крају села.

2.2. Почев од друге половине XIX века све до данас, многи истраживачи су приметили да Карашевци веома цене и чувају своје старинске обичаје и да су, све до недавно (делимично и данас – види ниже 2.2.1), напореда са католичким, прослављали скоро све православне празнике и светитеље: „ ... празнува Крашованецътъ покрай своитѣ католишки празници още и ония на православната църква;“ (Цирбус, XIII – 1885: 44).

2.2.1. По броју свечарских домова, најчешћа слава у Карашевака јесте, исто као код Срба православаца (*Српске славе...*: 22-23), **Свѣти Микѡла** (КГ) /Св. Никола/. У свим карашевским насељима ову кућну славу данас празнује **318** породица/кућа (в. Прилог 2). Највећи део Карашевака ову славу прославља 6. и 7. децембра. Међутим, у Равнику и Воднику, једне породице Св. Николу прослављају 6-7. децембра (по католичком, грегоријанском календару), а друге 19-20. децембра (по православном, јулијанском календару) (в. Радан, Ускату, 2012: 91-141). Иста је ситуација и код још неких кућних слава. Тако, **Св. Арáнђ'ела** (или: *Рáнђ'ел* - КГ, *Арáнђ'еловдан* - К, Ј; *Арáнђ'еловден* – Р, *Арáнђ'еловдѣн* – оКГ) /Сабор Светог архангела Михаила – Арáнђеловдан/, у Карашеву и Равнику једни прослављају 8, а други 21. новембра, док у Нермић'у, Лупаку и Воднику једино 21. новембра. **Свѣту Пѣтку** (или *Св. Параскíја, Петкѡвач'а*) /Преподобна мати Параскева/, у Карашеву и Равнику, једни прослављају 14, а други 27. октобра.

2.2.2. Само четири дома имају за крсну славу Св. великомученика Теодора Тирона¹⁴ (познату и под именом *Т(е)одорова субота, Тодорица*, а код Карашевака *Тодорéши, Тудорéши, Тúдоронци*), који се прославља прве суботе ускршњег поста. Наводимо ову славу јер овог свеца, колико нам је познато, не прослављају католици (па ни Хрвати), али га прослављају, по општим црквеним прописима, сви православни хришћани, дакле и Срби, укључујући и као кућну славу (в. *Српске славе...*: 268; Недељковић, 1994: 62), Румуни /*Sántoader*/ и Бугари (Босић, 1996: 219; Вакарелски, 1974: 602). Култ Св. Теодора Тирона раширен је у Војводини, нарочито у Банату, вероватно због тога што су мошти светитеља доспеле из Ердѣља у манастир Ходош одакле су потом пренесене у манастир Хопово (средином XVI века) (Босић, 1996: 219; *Српске славе...*:268). Веома изражен култ овог свеца у Банату сигурно је у вези и са међусобним утицајима узрокованим

¹⁴ Ова слава је ретка код Срба.

српско-румунским контактима и суживотом на простору данашње западне Румуније.

2.3. Дали смо веома сажето карактеристике карашевске славе јер је кућна слава један од најзначајнијих показатеља и најсолиднијих аргумената да су Карашевци Срби и да су пре покатоличавања били православне вере.

3. Задушнице. Још једна индиција о томе да су Карашевци пре покатоличавања били православне вере јесу *Задушнице* – дан када се мртвима даје „за душу“, који пада увек у суботу пред Месне покладе. Овај дан је општи колективни празник за мртве када свака породица помиње не само блиске, недавно умрле сроднике, него и давно преминуле претке којих се сећају живи из своје породице.

3.1. Код Срба постоје четири типа задушница: а) *Задушнице пред Месне покладе* (пред Велики ускршњи пост) – које су најважније; б) *Задушнице пре Духова*; в) пред празник Михољдана – *Михољске* (или *Миољске*) *задушнице* – у северним и западним крајевима српског етничког простора; г) *Митровске (Велике) задушнице* – у источним и централним српским крајевима. Српска православна црква углавном признаје једино *Задушнице уочи Месопустне недеље* и *Задушнице уочи Духова*, што значи да *Михољске* и *Митровске* задушнице нису црквени празници, него „чисти народни празник“ (Чајкановић, И: 266; Босић, 1996: 185), које су „према познатом правилу да се периодични обичаји из старе вере везују за какав одређени црквени празник..., стављене у једном случају на Михољдан, у другом на Митровдан“ (Чајкановић, II: 267); задушнице, обичај из култа предака, остатак су старе вере из времена прасловенске заједнице (Чајкановић, И: 267; в. и Видосављевић, 2010: 638-645).

3.2. Карашевци имају само *Задушнице уочи Месопустне недеље*, које немају Хрвати (католици уопште), њихове задушнице падају недељу дана уочи Велике Госпојине. На дан задушница жене у породици припреме ујутро *мандру* (качамак), испеку се у *тигáњи калбасица* и *жми́рци* (печени комадићи сланине), *сириње* и *никí ко'лáч'и* или *кро́фне*. Потом се на *со́фру* (сто) простре *бéли трпéзник*, на који се

постављају отприлике онолико *тањира* или *скафа* (здела) колико је упокојених у свакој кући, а у сваку посуду ставља се по један *фафољак* (вавољак) качамака, кобасица, комад печене сланине, сир и по једна *чаша ракије*, затим се упали једна *свећка* и све то неки старији укућанин „*намени за душу свем умрлим из дома и из фамиле*“ овако: „*Ово да ми буде у славу Божу мојему нени (мами, сину, дѣвѣки, дѣди, мајки /баки/...итд.) за душу!*“. После тога сви се помоле Богу, седну и једу и пију ракију¹⁵. У Нермић'у, осим наведених јела, куван је и јео се кукуруз¹⁶. Код Карашевака се не иде на гробље, нити свештеник у цркви држи парастос за све умрле сељане, не освећује и не кади јело у цркви, највероватније због тога што Католичка црква није благонаклоно гледала на овај православни празник посвећен мртвима, тако да се читав обред одвија у кући без икаквог учешћа цркве (исто као и код кућне славе – в. горе 2.1.4).

3.3. Према истраживањима В. Чајкановића, Срби не држе и Михолске и Митровске задушнице, „него по правилу или једне или друге“, наводећи потом да је тешко утврдити тачне границе и једних и других задушница, али да се може ипак рећи да „су митровске задушнице познате у источним и централним крајевима српског народа..., док би михолске задушнице биле држане у северним¹⁷ и западним крајевима.“ (Чајкановић, II: 267). У вези са јесењим задушницама у Срба, треба имати у виду чињеницу да је *Мијольдан* (К, Ј) /*Мијольден* – Р, *Мијольдѣн* – оКГ/ или *Свети Миља* (КГ), друга слава по фреквенцији у Карашевака (195 породица), која се прославља 28. увече (*нанавеч'ер* „уочи свеца“) и 29. септембра – на дан свеца, у тесној вези са *Михолским* задушницама, што значи да ова слава има *задушни карактер*. Потврду за то налазимо у 8. последњој славској чаши (здравици): „За покој мртве душе, деди, мајки, оцу, матери, браћам и сестрама и свима другим умрлим, да им Бог опрости грешне душице и да Бог протвори овако, и да ји избави из пургатора у рај не-

¹⁵ Казивачи: *Марија Добра* (надимак: *Фрицкошица*, рођ. 1939 - †2022), Карашево, бр. 142; *Марија Њагул* (девојачко име: *Кр'ста* - надимак *Заробка*, а по супругу - *Јовоња*), рођ. 1967. године, Карашево, број 143.

¹⁶ Казивач: *Ана Филка* (девојачко име: *Тодор*, надимак *Сулеш*, рођ. 1966. у Нермић'у), Карашево, број 437.

¹⁷ То значи у областима северно од Дунава – Банат, Војводина, Мађарска.

бески. Амен!“ (Радан, 2000: 94)¹⁸. Ова последња здравица, по нашем мишљењу, представља реликт који указује на православне михољске задушнице које су некада Карашевци одржавали, а то је још једна индиција о њиховој првотној православној вероисповести.

4. Ходочашћа у манастире. Од давнина све до данас, Карашевци сваке године ходочасте пет пута: а) три пута - о Духове (*Русалије*), Велику¹⁹ (15. 08) и Малу Госпојину (08. 09) - римокатоличку катедралу манастира у Радни (крај Липове, Арадска жупанија); б) 29. јуна, на Петровдан, римокатолички манастир у Чиклови (Караш-Северинска жупанија); в) на Ђурђевдан – 6. маја (по новом календару), православно манастир Шенђурац (Тамишка жупанија). Као ревносни верници, Карашевци су, према писању Гезе Цирбуса (1885 – XIV: 238), у XIX веку посећивали још неке банатске манастире или цркве у Вршцу, Сегедину, Марији Шне (вероватно је реч о Марији Снежној на Текијама – Петроварадин) и др.

Манастир Радна удаљен је од карашевских насеља најмање 160 км, а манастири Чиклова и Шенђурац шездесетак км. До ових манастира су све до седамдестих година прошлога века стизали пешке. Последњих деценија у ходочашће пешке одлазе мале групе из сваког карашевског села, а већина до манастира стиже аутобусима или приватним колима. Занимљиво је то што Карашевци, иако католици, редовно одлазе на храмовну славу православног манастира Шенђурца и тамо бивају топло дочекани и обезбеђен је смештај преко ноћи и храна онима којима је то потребно. Ходочашће Карашевака католика православном манастиру чија је храмовна слава Свети великомученик Георгије није изненађујуће ако се има у виду велико поштовање које овај светитељ ужива међу Карашевцима, на што упућују следеће две чињенице: а) доста велики број домаћинстава има кућну славу *Светог Ђурђа* (КГ) - у општини Карашево: 40, односно 11 у општини Лупак - и б) на *Ђурђевдан* (К, Ј) / *Ђурђевден* – Р, *Ђурђевдн* – оКГ/ одржавају се два велика пастирска славља; *откућање* – 24. априла (по грегоријанском календару), односно *смерљање* – 6. маја (по јулијанском календару),

¹⁸ Из написа о карашевској слави Јоце Ђосића из Рекаша, објављеног под насловом *Слава у Крашована* у „Гласнику“, година VI, бр. 19, Timișoara (Темишвар), 1. октобра 1926, стр. 148-149, репродукованог у Радан, 2000: 92-95.

¹⁹ Једино становници Карашева овог дана не ходочасте јер им је тада сеоска храмовна слава – казивач: Ана Филка.

што је још једна индикација о првобитном православљу карашевског живља (Radan, Uskatu. 2022: 314-334; Radan, 2022: 217-218).

У овом контексту сврсисходно је споменути да Карашевци, у тешким моментима живота када се суочавају са неким великим проблемом, посебно када је тај проблем здравствене природе, често и без устручавања одлазе у православне цркве молећи свештенике да им читају молитве или што друго ради оздрављења својих најближих или спасавања из опасних, тешких ситуација у којима су се нашли.

5. Звездари. Код Карашевака обичај је да 24. и 25. децембра (Трпидан „Бадњи дан“ и *Бóжић*) група дечака проноси кроз село *бѣтлем* (вертеп) (в. Анексе, сл. 1), а 5. (*Крстóвдан* – К, Ј; *Крстóвдѣн* – Р, *Крстóвдѣн* - оКГ) и 6. јануара (Богојављење, Света три краља) по јулијанском календару село опходе *свѣздóм* (звездом). И опхођење звездом садржи елементе коледа; те елементе налазимо у песмама које су том приликом певане (в. Прилог 1 у Анексима).

5.1. Група звездара састављена је од неколико дечака (3-5) школског узраста (ретко су куће опходили звездом одрасли момци). Један од њих је носио на штапу *свѣзду*, израђену од обода *решѣта* (сита) облепљеног шареним папирима и другим украсима, с изрезима разних слова и фигура, унутар кога је била смештена запаљена свећица (данас сијалица на електричне батерије). Са спољне стране, на кругу решета, облепљена су три или, ређе, пет рогља од папира купастог облика (в. Анексе – сл. 2). Дечаци су носили звезду од куће до куће и певали две-три пригодне *божјић'не попѣвке* о трима краљевима, о Витлејему и сл. (*Три краља свѣда*, *Дóбро вѣч'ер жѣлимо* (в. Прилог 1), али нису изводили христијанизоване драме. По извођењу песама домаћини су их, до почетка XXI века, даривали разним воћем (јабукама, крушкама, орасима, сувим шљивама), колачима и ситним новцем, а задњих деценија даривање је далеко издашније, пре свега новцем, али и воћем (претежно јужним), слаткишима (бомбоне, чоколаде, колачи). Добијене дарове су после опхода међусобно делили. У већим насељима село је обилазило више група дечака звездара. Групе дечака мањег узраста пратили су на удаљености од неколико метара одрасли, старији људи. Задњих десетак година локални свештеници су охрабривали да у састав поворки вертепаша и звездара уђу и девојчице.

5.2. Познато је да скоро свуда где овај обичај постоји звездари опходе село на Бадње вече и на Божић увече, а веома ретко на Богојављење. Тако, на пример, на Бадње вече и на Божић увече - 24. и 25. децембра, банатски Бугари павлићани, који су такође католици, опходе селом од куће до куће *бетлехемом*²⁰ („витлеемска или јаслена игра“), а испред бетлемара иде звездоносац са звездом („звѣздоносецьтъ съ въртащата звѣзда“) (Цирбус, XIV-1885: 232).

Етнолози су приметили да се понеки од бадњеданских и божићних обичаја понављају још једном или два пута - на Нову годину (празник познат и као „Мали Божић“) и на Богојављење (Св. Три краља код католика) (Босић, 1996: 117, 126; Дробњаковић, 1960: 186). Тако, на пример, понегде у северним и северозападним крајевима Хрватске „уочи св. Три Краља обилази селом дружба дјечака, тројица «маскирана» као три краља Гашпар, Мелкиор и Балтазар, с расвијетљеном »звјездом«...“ (Gavazzi, 1988: 212), исто и у јужном и средњем Банату (Босић, 1996: 117, 126). Етнолози се углавном слажу да су коледа прастари словенски обичај аграрног карактера (култ плодности) који је пре хришћанства преузео извесне елементе из римског новогодишњег обичаја празновања *Kalendae ianuarie*. Римске *kalendae* су Словени преименовали у *коледи*, које је касније, у доба хришћанства, црква снажно христијанизовала. Претпоставља се да је обичај ношења „звезде“ новијег датума и да је на јужнословенске просторе продро преко Словеније, северозападних крајева Хрватске и Мађарске са немачког етничког ареала на којем су од давнине познати и омиљени „Sternsingeri“ (Дробњаковић, 1960: 189; Gavazzi, 1988: 213; Босић, 1996: 126).

Према Б. Дробњаковићу, узрок понављања наведених бадњеданских и божићних обичаја повезан је са одређивањем датума Божића од стране цркве у раздобљу од IV до XVI-XVII века. Наиме, у римско доба, укључујући и прва столећа хришћанства, Нова година је прослављана 1. јануара. Почев од IV века црква је одредила да се Рођење Христово прославља 25. децембра, да би потом за исти дан везала и прослављање Нове године. Овакво стање одржало се све „до XVI-XVII века, када се постепено уводи да се 25. децембра прославља Христово рођење а 1. јануара Нова година“ (Дробњаковић, 1960: 186; в. и Gavazzi, 1988:187-189). Папа Гргур XIII је 1582. године реформисао дотадашњи јулијански календар, а католичке земље су одмах

²⁰ *Вертеп* код православаца.

прихватиле реформисани грегоријански календар, али не и сав православни свет, што значи да су православци прослављали Рождество Христово 7. јануара, по јулијанском календару.

У случају Карашевака поставља се питање да ли је обичај проношења *зезде* селом на Богојављење реминисценција првобитног православља њиховог или је обичај немачког порекла настао под утицајем банатског немачког становништва? Одговор на ово питање није лак. Из гореизложеног може се видети да су се поједини бадњедански и божићни обичаји понављали више пута током божићног циклуса (Божић, Мали Божић, Богојављење) са истим циљем и у исту сврху. Што се тиче „звездара“, чак и да је тачна претпоставка да је обичај преузет од Немаца, то не мора да значи, по нашем мишљењу, да пре „звездара“ није било другог облика коледања на Богојављење који је временом понегде замењен овим обичајем немачке провенијенције. По нашем мишљењу, ношење зезде јесте накалемљени немачки обичај на старији, словенски коледарски обичај који су Карашевци вршили пре покатоличавања на Бадње вече и Божић (датуму рођења Христа) по новом (јулијанском) календару. Исправан је закључак Б. Дробњаковића да понављање неких обичаја јесте „доказ да су се они у прошлости вршили **тога дана**“ /наше подвлачење/ (Дробњаковић, 1960: 186). Дакле, логично је закључити да карашевски звездари и данас обилазе село звездом на Бадње вече и на Божић увече, али по јулијанском календару. Упркос чињеници што су током XVII века Карашевци прихватили католичку вероисповест, они су своје старе, првобитне православне празнике и обичаје (укључиво и опхођење звездом) прослављали и држали истог датума као у доба пре покатоличавања или су светитеље празновали и по старом и по новом календару (в. горе ставку 4 - *откуќање* и *смёрљање* на Ђурђевдан) (Цирбус, XIII – 1885: 44, 49, 50; Radan, Uskatu. 2022: 314-318; Radan, 2022: 217-218; Manea-Grgin, 20004: 4, 8). Према томе, велика је вероватноћа да је задржавање старог, првобитног датума за опхођење звездом реликт који одаје православно вероисповест Карашевака пре покатоличавања. Још један од аргумената који потврђује првобитно православље Карашевака јесте чињеница да је 5. јануар по грегоријанском календару у карашевском народном календару познат као *Крстовдан* који је под истим именом означен и у српском православном календару исто 5. јануара али по јулијанском календару, док у католичком грегоријанском календару овај назив не постоји.

6. Етнолингвистичке индикације

6.1. У говорима Карашевака не постоје лексеме „даћа“ или „парастос“, али се то значење исказује другим двама лексемама: *метáње* и *помáна*. Лексема *метáње* можда је грчког порекла (<грч. *metanoia*, *metagnoia* са пренесеним значењем „дубок поклон пред неким у знак поштовања, клањање сенима умрлог“) или је стара словенска лексема (изведена од глагола *метати* са значењем „(по)стављати, полагасти, давати храну и пиће упокојеним као знак љубави и поштовања према њима и њиховим потребама“). Синонимна лексема *помáна* је у подједнакој употреби, која је највероватније у ове говоре ушла прошлог века из румунских говора (рум. *potâna* <словенског *potěny*).

Све до почетка ХХI века, Карашевци су упокојеним давали бројна *метања/помане*: истог дана после *укопа* (сахране), после три (*тримине*) и девет (*деветине*) дана, затим након три седмице (*приполовeње*), четрдесет дана (*пушћ'ање воде*), пола године (*полак година*), а последња даћа, седма по реду – *година* – давала се који дан раније пре навршавања године дана од упокојења. Даће већег размера су прва и последње три. Тако велики број даћа²¹ својствен је православним Србима, Румунима, Бугарима, можда и Грцима, али не и католицима (Хрватима, на пример). И ово је још један показатељ првобитног православља Карашевака.

6.2. У речнику карашевских говора, као и код свих Срба, скоро искључиво користи се лексема *крџст* (мн. *крџеве*) „крџст, лат. *crux*, *crucis*“, док је лексема *криш* „криж“ у употреби искључиво код Хрвата, а у речник карашевских говора ушла је посредством католичке црквене литературе и католичких свештеника. Коренска морфема *крџст-* налази се у:

6.2.1. бројним лексемама изведеним од коренске речи *крџст*: *крџстић'* „1. дем. од „крџст“; 2. крџаста шара у народном везу“; *крџташ* „1. две укрштене гвоздене полуге које се фиксирају на прозору; 2. дугачак, примитиван сто са дрвеним ногама у облику крџаста (X) који се користио ради постављања припремљених јела на свадбама, крџтењима или даћама“ ; *крџеве* „гомиле унакрст наслаганих снопова жита,

²¹ У погребним обичајима Карашевака постоје и друге бројне индикације о некадашњој православној вероисповести Карашевака, али нам простор не дозвољава да их у овој студији прикажемо и анализирамо. Исто важи за свадбене и друге карашевске обичаје.

крстак (*Мѣтнемо снопове у крстѣве*)“; *крстѣтељ /Свѣти Ёван Крстѣтељ/*, *крстѣне* „крста, леђа“; *кршѣ'анин* „хришћанин“; (*не*) *кршѣ'ѣн* „(не)крштен, (не)кршћен“; *кршѣ'ѣње* „крштење, кршћење“; *кршѣ'анин* „хришћанин, кршћанин“; *кршѣ'енѣк /кршѣ'енѣца* „крште-ник /крштеница, кршћеник / кршћеница“; *кршѣ'ански* „хришћански, кршћански“; (*се*) *крстѣм* „1. крстити (се); 2. крстити новорођенче, бити кум /*Ја сам га крстѣм у цркви*/; 3. надимак /*Какѣ те крстѣ*? „Који ти је надимак?/“; (*се*) *крстѣм* /*Да се крстѣши и шувѣјком и деснѣјком* „Да се крстиш и левом и десном руком“; (*се*) *прикрстѣм* „прекрстити (се)“; *укрстѣм (се)* „укрстити (се)“ /*Кат се укрстѣ не мѣши више да ји раскрстѣши (открстѣши)!*; *открстѣ (се)* „открстити (се)“; *скрстѣм* „скрстити“ /*Је скрстѣл руке* „Скрстио је руке (умро је)“; *укрстѣице* „унакрст“ /*Гледѣ /гледѣ /укрстѣице / сакршѣ'ѣја* „сакристија“ и др.

6.2.2. синтаagmaма (укључујући и псовке): *Крстѣм љзѣ бѣгам!* „Крстом и с Богом!“ (синтаagma коришћена за одбрану када се неко нађе у некој великој опасности, обично од злих, натприродних бића; клонити се, чувати се /кога, чега/, бежати /од кога, од чега/“); *Крстѣ ти јебѣм!*

6.2.3. антропонимији (именима, презименима, надимцима): *Крста*, *Крстоња*, *Крстић'*, *Крстоњић'* (в. Томић, 1972; Томић, 1974).

6.2.3. топонимији: *Кот крста*, *Прикршѣ'е* (К), *Крстоња* (В).

6.2.4. називима верских празника: *Крстоѣдан*, *Свѣти Ёван Крстѣтељ*.

6.2.5. Лексема *крѣши* (мн. *крѣшеве*, *крѣжове*; дем. *крѣжак*) ушла је у КГ посредством цркве и користи се искључиво у контекстима везаним за цркву, а њена је фреквенција употребе веома ниска. Ево тих неколико ситуација: *Ёдем прит крѣши!* „дочек ходочасника на уласку у село или на другим одређеним местима у селу који су пешице били у неком манастиру“ (в. горе - 4); *Ёду крѣжам у Рѣдну*. „мањи крст који носе ходочасници у посећиване манастире“; *Госпѣдин* (свештеник) *ти да да цукнеш* (пољубиш) *крѣши*: *Крѣжни пѣт*. Забележили смо ову лексеми и у једној псовци: *Јебѣм ти крѣши (мѣмин)!*

6.3. Упркос многобројним истоветним или веома сличним елементима у народним обичајима Карашевака и Срба, чудно је да у карашевским божићним обичајима нема бадњака и његовог спаљивања

на огњишту. Постоји, међутим, један реквизит који би можда могли довести у везу са бадњаком²². Тај реквизит јесте божићна јелка коју Карашевци називају *ч'ён* (мн. *ч'ёнóве*), чије основно семантичко значење јесте „грана“. Исти облик са истим значењем постоји у бугарском, а забележена је и варијанта *щероръ* „грана“ у бугарском и староцрквенословенском језику, односно *щар* „цеп“ у руском језику (Skok, I: 307).

6.3.1. Претпостављамо да је тај *ч'ён* у прошлости био у употреби пре продора божићне јелке²³ у обичаје ових крајева и да је спадао у обавезне реквизите божићног обичаја у којем је сигурно имао одређену функцију у божићном обреду. Можда је тај *ч'ён* (грана) бивао одсечен ујутро и уношен у кућу током Бадњег дана или на Бадње вече, али је у одсуству икаквих информација о тој гран(чиц)и тешко рећи од којег је дрвета, односно да ли је она налагана на ватру са огњишта или је само држана у кући из великог поштовања према неком дрвету.

6.3.2. Друга претпоставка о присутности *ч'ёна* у божићном обичају, мање вероватна по нашем мишљењу, заснива се на могућност да је овај реквизит у тесној вези са „најстаријим манифестацијама људске религијске праксе, засноване на анимистичком поимању света, у које се убраја и поштовање шума, гајева, одређеног биља и дрвећа“ (Босић, 1996: 75), поимање веома распрострањено и међу Старим Словенима. Онда када је продро обичај уношења божићне јелке и њеног кићења на ове просторе, вероватно су Карашевци ту гранчицу почели и они китити (а можда су то и до тада радили), зато се она и данас најчешће користи за овај реквизит. Касније су уместо обичне гран(чиц)е и Карашевци почели употребљавати јелку, те су паралелно са старим термином *ч'ён* почели користити, али ређе, синонимне термине *јёлка* (дем. *јёлч'ица*) и *криск'индер*; други термин упућује на немачко порекло овог реквизита (<нем. *Christkinder*).

7. Закључна разматрања

7.1. У овом истраживању сажето су приказани и анализирани православни обредни елементи конзервисани у појединим карашевских народним и црквеним обичајима.

²² Бадњака није било ни код осталих Срба у Банату, он је касније уведен.

²³ Овај реквизит, увезен из немачких земаља где је поникао у XVII веку, на јужнословенским просторима јавља се тек крајем XIX или почетком XX века, мада није искључено да је обичај уношења зеленог грања у куће о празницима био од давнина веома раширен међу Словенима (Босић, 1996: 85-86).

7.2. Будући да је *слава* једно од главних обележја припадности Српској православној цркви и, истовремено, српског народа (данас најзначајнији споменик нематеријалне културе Срба), најсолиднији, необориви доказ да су Карашевци (сви или бар један већи део њих) у средњем веку најпре били православне вере јесте да имају и да су до данас сачували кућну (крсну) славу. Као што се може видети из експозеа посвећеног слави (в. горе - 2), карашевска слава је у целости православно обредни чин, чија структура (обреди, ритуали), реквизити, терминологија, симболи, веровања скоро у потпуности идентични су са славама православних Срба - стога је њој посвећен највећи простор у овом раду.

Статистички подаци о бројности карашевских слава и распрострањености тих слава на српском етничком и лингвистичком ареалу (в. 2.1.1), непобитни су аргументи о првобитној православној вероисповести Карашевака, и, имплиците, о њиховом српском етничком пореклу. Најочигледније чињенице које су сигурни показатељи некадашње православне вероисповести Карашевака јесу празновање неколико славских светитеља по новом календару и појединих православних светитеља (в. 2.2.1. и 2.2.2). У вези са етничким пореклом и вероисповешћу овог живља вредно је споменути поштене и објективне закључке хрватског учитеља Грга Ћорића, које је изнео у више наврата у темишварској штампи тридесетих година прошлога века. Ево неколико извода из његових написа: „Oni [Karaševci] vele da su došli iz okoline Kruševca grada u Srbiji. Ja se slažem sa njima, jer jezik, običaji i nošnja idu u prilog toga.“ ; „Ja stojim na tvrdnji da su oni naši ljudi, koji su po svemu bliži Srbima nego Hrvatima, ...“ ; „Imena, jezik i običaji su posve naši. Njihova imena su posve srpska: Todor, Djuradj, Krsto, Luka, Petar i. t. d.“ (Ćorić, 1937: 1); „Најраширеније веровање међу Крашованима је то, да су они дошли из Србије. Једни веле из Крушевца, а други из околине Косова Поља“ ; „Из свега што сам написао види се да су Крашовани Срби католичке вере, макар да они веле да су Хрвати, јер су католици. Ово је сигурно тачно.“ (Ћорић, 1936: 91-92).

7.3. Као што се из гореизложеног може видети, поред лингвистичких, и већина етнолошких истраживања указују на српско порекло Карашевака. Према томе, ако су карашевски говори и обичаји српски, логично је закључити да су Карашевци - са етничког становишта – Срби (в. Petrović, 1935: 221-224; Радан, 2015: 253-268;

Radan, 2022: 216-223; Zach, 1979; Radan, Uskatu. 2022: 239, и други), закључак који нас даље логички наводи на размишљање да су они, бар једним својим делом, били *православне вероисповести* (Радан, 2015: 47-57, 267; Манеа-Гргин, 2004: 5-6, 13). Горе изнесене чињенице, али и бројни други аргументи изнесени у разним стручним радовима, потврђују хипотезу о првобитном православљу карашевског живља.

Да су Карашевци у прошлости припадали Православној цркви без двоумљења тврди и бугарски етнограф Геза Цирбус: „Крашованцитѣ принадлежехъ наистина по-напрѣдъ отчасти къмъ правослаvnата църква, бидохъ обаче обърнжти отсетнѣ въ католичество отъ францискани и иезуити – ала задържахъ си празднуванята и древнитѣ обичаи на правослаvnата църква, които пазѣтъ заедно съ католическитѣ, учѣтъ при това прилѣжно и катихизиса, но безъ да ги е грижа за догматическитѣ остротии и на двѣтѣ църкви.“ (Цирбус, XIII – 1885: 50; види и: Манеа-Гргин, 2004: 5-6, 13, *passim*).

7.4. Чињеница коју смо горе већ нагласили да се поједини обичаји у целини (карашевска слава – 2.1.4) или само поједини обреди неких обичаја (в. задушнице – 3.2) одвијају без учешћа Католичке цркве, повучени унутар породице, у кући, јесте знак да су Карашевци најпре били православне вере. Они су након прихватања католичанства, упркос интервенцијама Католичке цркве у правцу елиминисања православних трагова у обичајима или бар преобликовања њиховог у католичком духу, наставили да своје старе обичаје спроводе онако како су то чинили њихови преци у време док су још били православци (што најчешће бива и код других народа у оваквим ситуацијама).

7.5. Наведени православни елементи у обичајима данас католичког карашевског живља јесу, у ствари, фрагментарни реликти који представљају веродостојне индиције, често и докази о првотном православљу Карашевака из времена пре њиховог покатоличавања.

Литература

- Босић, 1996: др М. Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Музеј Војводине • Војвођанска банка • Прометеј • Монада – Сремска Митровица.
 Вакарелски, 1974: Х. Вакарелски, *Етнографија на Бѣлгария*. Софија: Издателство „Наука и изкуство“.

- Видосављевић, 2020: А. Видосављевић, *Археологија календара (од велике сеобе до данас)*. Београд: Логос.
- Дробњаковић. 1960: Б. Дробњаковић, *Етнологија народа Југославије*, први део. Београд: Универзитет у Београду, Научна књига.
- Ердџановић, 1925: Ј. Ердџановић, Трагови најстаријег словенског слоја у Банату. Прага: *Niederlův sbornik*, стр. 275-308.
- Живојновић, 1907: Ј. Живојновић, Крашовани (Карашани, Карашавци). Белешке, народни обичаји и примери језика. Нови Сад: *Летопис Матице српске*, Година LXXXIII, књига 242, фасцикла II за годину 1907, стр. 42-67.
- Недељковић, 1994: М. Недељковић, *Календар српских народних обичаја и веровања за просту 1994*. Ваљево: Ваљевац.
- Радан, 2004: М. Н. Радан, *У походе тајновитом Карашу. Етнолошке и фолклористичке студије*. Темишвар: Савез Срба у Румунији • Mirton.
- Радан, 2015: М. Н. Радан, *Фонетика и фонологија карашевских говора данас. Прилог проучавању српских говора у Румунији*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду • Институт за српски језик САНУ, Београд • Матица српска, Нови Сад, стр. 57-82.
- Радан, Ускату, 2012: М. Н. Радан, М. Р. Ускату, Нови прилог карашевској крсној слави. Нови Сад: *Темишварски зборник*, 6, Матица српска, Темишварски одбор, стр. 91-141.
- Радан, Ускату, 2018: М. Н. Радан, М. Р. Ускату, Реликти паганског порекла у карашевским верским обредима. Темишвар – Ниш: *Исходишта / Originations*, бр. 4, Editura Universităţii de Vest • Издавачки центар Филозофског факултета Универзитета у Нишу, стр. 267-292.
- Radan, 2022: М. Н. Радан, Етнолошки, фолклористички и језички елементи – индикације о етничком пореклу Карашевака. Bucureşti: *In Honorem Sorin Paliga. Volum omagial* (Coordonator lect. dr. Gabriel-Andrei Stan), Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Departamentul de filologie rusă şi slavă • Asociaţia Slaviştilor din România, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 215-225.
- Српске славе...: Српске славе: чувари огњишта* /приредила: Невена Недељковић/. Београд: Младинска књига, 2013.
- Томић, 2007: М. Томић, *Карашевци и њихов језик (Caraşovenii şi limba lor)*. Bucureşti: Cartea Universitară (625 стр).
- Ћорић, 1936: Г. Ћорић, О Крашованима. Timişoara (Темишвар): *ГЛАСНИК. Црквени школски и друштвени часопис*, Година XV, мај, јуни, јули 1936, Број 5 – 7, стр. 90-93.
- Цирбус, XII - 1884, XIII - 1885, XIV - 1885: Геза Цирбус, Јужноунгарскиџ Българе (Превод са мађарског: Ив. А. Георгов). Срџдеџ: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Срџдеџ*, књижка XII, 1884, стр. 65-73; кн. XIII (јануарий и фебруарий), 1885, стр. 31-50; кн. XIV (март и априлий), стр. 230-255.

- Чажкановић, П: В. Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1925-1942*, Књига друга. Београд: Српска књижевна задруга • Београдски издавачко-графички завод • Просвета • Партедон М.А.М, 1994.
- AS: 1418: *Archivio Segreto. Liber II de diversis formis Martini V*. Roma: annus I, f. 264.
- Birta, 1993: I. Birta: *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*. Bukurešt: ROMCART (547 стр).
- Ćorić, 1937: G. Ćorić, O Krašovanima. Timișoara: *Темшиварски весник*, Година V, број 253 / 21. март 1937.
- Fermendžin, 1892: E. Fermendžin, *Acta Bosnae 925-1752*. Zagreb: br. 574.
- Gavazzi, 1988: M. Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, II, Novo priređeno izdanje. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske. 40-obljetnica djelovanja 1944-88.
- Historia domus parochiae Kraszowensis – Extractus protocollis provinciae Bulgariae et Valachiae*, Kraszowa, 1726 (рукопис).
- Lațchici, 2014: M. Lațchici, *Graiul din Lupac în contextul raporturilor lingvistice (sud)slavo-române*. București: Editura Universității din București (186 стр).
- Manea-Grgin, 2004: C. Manea-Grgin, Prilog poznavanju vjerske povijesti karaševskih Hrvata u ranom novom vijeku. [Zagreb] *Povijesni prilozi*, god. 23., broj 27., 2004., str. 57-70.
- Petrovici, 1935: E. Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, (270 стр).
- Radan, 2000: M. N. Radan, *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*. Timișoara: Uniunea Sârbilor din România • Anthropos (328 стр).
- Radan Uscatu, 2014: M-R. Radan Uscatu, *Botezul, nunta și funeraliile la carașoveni*. Timișoara: Editura Universității de Vest (277 стр).
- Radan, Uskatu 2022: M. N. Radan, M-R. Uskatu, Karaševski ovčarski običaji nekad i sad: od redukcije do nestanka ovčarskih tradicija. Београд – Лозница - Тршић: *Савремена српска фолклористика XI. Тематски зборник радова*. Београд: Удружење фолклориста Србије • Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” • Лозница: Центар за културу „Вук Караџић”, • Тршић: Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“, стр. 309-334.
- Radan, Uskatu 2022: M. N. Radan, M-R. Uskatu, O karaševskoj antroponimiji iz XVI veka. Temišvar – Niš: *Ishodišta / Originations*, Editura Universității de Vest • Izdavački centar Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, str. 235-264.
- Skok, I: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga prva A - J. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971; Knjiga treća, 1973.
- Tomić, 1972: M. Tomić, Antroponimija Karaševaca. Novi Sad: Poseban otisak iz *Zbornika za filologiju i lingvistiku*, XV/2, 1972, str. 213–227.

- Tomić, 1974: M. Tomić, Antroponimija Karaševaca II. Novi Sad: Poseban otisak iz *Zbornika za filologiju i lingvistiku*, XVII/1 za 1974, str. 207–240.
- Wadding, 1734: L. Wadding, *Annales minorem*, X. Roma: ed. J. M. Fonseca.
- Zach, 1979: K. Zach, *DER BOSNISCHE FRANZISKANERMISSION DES 17. JAHRHUNDERTS IM SÜDÖSTLICHEN NIEDERUNGAR. Aspekte ethnisch-konfessioneller Schichtung in der Siedlungsgeschichte Niederungarns* [Муцуја босанских фрањеваца у југоисточном делу Доње Угарске у XVII веку . Етничко-конфесионални аспекти у Доњој Угарској]. MÜNCHEN: DR. DR. RUDOLF TROFENIK (169 стр).

Скраћенице за карашевска насеља

- В – Водник (рум. назив: Vódnic)
Ј – Јабалч'е (Iabálcea)
К – Карашево (Carásova)
Кл – Клокóтич' (Clócotici)
Л – Лупак (Lúpac)
Н – Нермиђ' (Nérmet)
Р – Рáвник (Ráfnic)
КГ – (сви) карашевски говори
оКГ – остали карашевски говори

Mihaj N. Radan

SOME HINTS ABOUT THE ORTHODOX RELIGION OF CARASOVA INHABITANTS DURING THE MIDDLE AGES

Summary

The paper departs from the finding that in some medieval documents Carasova inhabitants, who are currently Roman-Catholic, were often referred to as *schismatic*. As a result, i focus in this paper on the study of Carasova customs, aiming to identify characteristics that would confirm and reinforce the validity of the above-mentioned finding. The paper briefly presents and analyses certain rituals and ceremonies (or a part of these rituals and ceremonies) pertaining to the religious life, as well as habits associated with traditional occupations, which contain hints that can be used in a convincing argument about the belonging of Carasova inhabitants to the Orthodox denomination during the Middle Ages. At the same time, illustrating how the traces of the ancient Orthodoxy are reflected in the dialect spoken by Carasova inhabitants, the paper consolidates the thesis with the help of linguistic (lexical) evidence.

Key words: Carashoveans, religious conversion in the past, orthodoxy, Catholicism, ethnographic and linguistic evidence.

Анекси

Прилог 1: Коледарске *поне'вке* (песме) које певају карашевски звездари^{24*}

- 1.1. *Три краља све'да*
(Пева се на Крстовдан и Богојављење -
5. и 6. јан.)

*Три краља свезда вођ'аше,
Дарови који стојаше,
Светлога краља небеског
На сламици простог. (2x)*

*Земаљски краље, Ируде,
Не тражи твоје нетруде,
Не тражи овде владања,
Вечнога Краља живаља (2x)*

*Исусе, тебе, фалимо
И с Оцам Дихам даримо,
/Треба: И срцем, духом, даримо/
За ове благе прилике
Хвала вам буде у веке! (2x)*

- 1.2. *Добро вѣч'ер желимо*^{25**}

*Добро вѣч'ер желимо,
Понизно вас молимо,
Данас мало слушајте
И у свезду гледајте.*

*Јер је лепо дитетице,
Певајмо му песмице,
Фалу[†] Богу сви дајмо /Треба: Хвалу и Богу сви дајмо/
И радосно п(ј)евајмо!*

^{24*} Песме су преузете из црквеног хрватског католичког репертоара, једино што су Карашевци хрватски (и)јекавски заменили са својим српским екавским изговором скоро у целисти.

^{25**} Ову песму коледари певају на Бадње вече и Божић увече (у четвртом стиху имамо лексему „бетлем“: .../ И у бетлем гледајте/), а на Крстовдан и Богојављење – ту исту песму певају само што у четвртом стиху лексему *бетлем* замењују са *свезда* /... И у свезду гледајте/.

1.3. *Свим на земљи*^{26***}

*Свим на земљи мир, весеље,
Буди полак Боже воље.
Сад на небу навешћ'ује
И глас неба потврђује.*

*Добре воље свака душа,
Греја већ'е нек не куша.
Него фали, дич'и, Бога,
Што је посло Синка свога.*

*Синка свога, Бога мога,
С Оцем, Духам једнакога.
Од Марије примитога,
У италици рођ'енога.*

*То помисли човек грешни,
Што уч'ини Отац вечни:
Синак његов, дјете мило,
За теб' грешног се родило.*

Слика 1. Карашевски *бетлем* (вертеп)



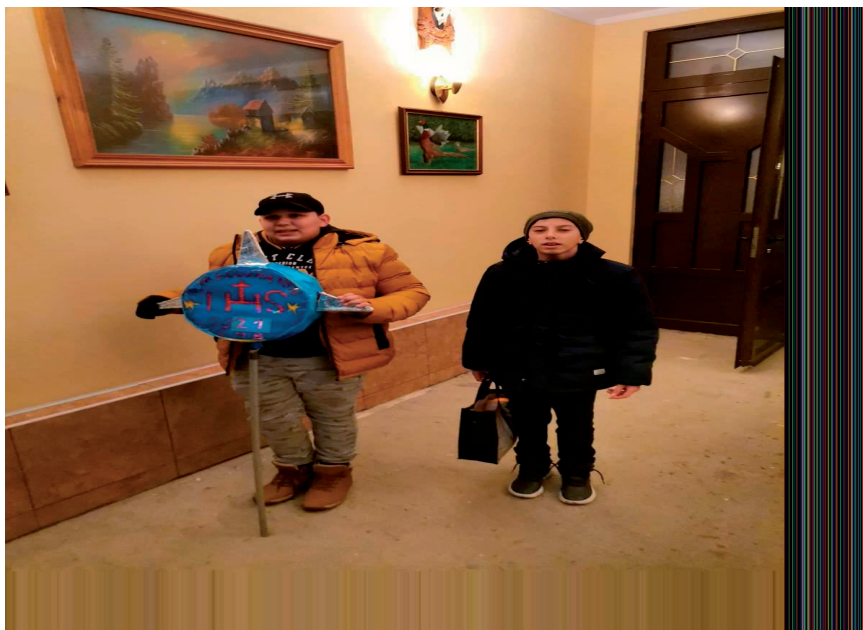
Карашево: 25. 12. 2004. године.

^{26***} И песму *Свим на земљи* певају и вертепаши и звездари.



Карашево: 24. 12. 2013. године

Слика 2. Карашевска *свезда* (звезда)



Карашево, 06. 01. 2023.



Карашево: 05. 01. 2021. године.

Прилог 2: Преглед *кућних слава* у Карашевака

Ред. број	С Л А В А	Да-гум	Општина КАРАШЕВО			Општина ЛУПАК				У-куп-но
			К	Н	Ј	Л	Кл	Р	В	
1.	Св. Микóла /Никола/	6. 12./ 19.12	124	48	7	54	42	38	5	318
2.	Св. Мíља /Мијóљдан	29. 09	121	41	7	-	17	9	-	195
3.	Св. Мáртин /Мартíндан	11. 11	90	1	1	12	18	13	1	136
4.	Св. Марíја Мáла	08. 09	37	5	1	-	8	6	2	59
5.	Св. Ара́нђ'ел /Ара́нђ'с-ловдан	8/21. 11.	13			1	3	24	1	42
6.	Св. Пётка /Петкóвач'а	14/27. 10.	5	1	1	-	1	8	-	16
7.	Св. Лúка	18.10.	38	1	-	1	-	-	1	41
8.	Св. Б'урџ'ел /Б'урђ'евдан	23.04.	36	-	4	-	1	10	-	51
9.	Св. Стéпан	26.12.	27	19	-	3	1	2	-	52
10.	Св. Јáнаш	27.12.	18	3	-	-	-	-	-	21

11.	Св. Крста /Крстóвдан/ Св. Ѐван – Св. Три краља ²⁷	6-7. 01.	8 (+3)	5 (+3)	7	14	9	4	1	54
12.	Св. Пётар /Пётрóвдан	29.06.	4	5	-	6	11	-	-	26
13.	Св. Марíја Вéлика	15.08.	-	3	1	5	2	2	1	14
14.	Св. Илíја /Илíјиндан	20.07.	1	-	1	1	2	-	-	5
15.	Блáговести	25.03.	1	-	1	1	-	-	3	6
16.	Св. Јáкоп /Јакóбовдан	25.07.	8	-	-	-	-	-	-	8
17.	Бóжић'	25.12.	9	-	-	3	7	8	-	27
18.	Сви Свéти	01.11.	6	-	-	-	-	1	-	7
19.	Св. Флоријáн	04.05.	2	-	-	-	-	-	-	2
20.	Св. Јóзип	19.03.	2	-	-	-	-	-	-	2
21.	Св. Барбóра	04.12.	2	-	-	3	-	1	2	8
22.	Св. Антóн	05.07.	1	-	-	-	-	-	-	1
23.	Св. Думíтер /Мíтровдýн	26.10.	1	-	-	1	-	-	-	2
24.	Свéтло Марíјино / Свéћ'ница	02.02.	1	-	-	25	1	-	1	28
25.	Тúдоровци / Тодорéши		-	-	1	1	-	-	2	4
26.	Св. Нóва гóдина	01.01.	-	-	1	3	-	-	-	4
27.	Св. Матéја / Матéјовден	21.09.	-	-	-	2	-	1	-	3
28.	Безгрéшно зач'ећ'е БДМ	08.12.	-	-	-	11	4	-	2	17
29.	Св. Áна	26.07.	-	-	-	3	-	-	-	3
30.	Св. Венделíн	20.10.	-	-	-	1	-	-	-	1
31.	Св. Андрéја	30.11.	-	-	-	1	-	-	-	1
32.	Спáсовдýн	11.05. ??	-	-	-	-	-	-	1	1
33.	Св. Ѐван / Ѐвандýн	24.06.	-	-	-	-	1	-	-	1
	У К У П Н О	х								1.156

²⁷ Види: Radan, Uskatu, 2012: 116, 132, 138.